

8. A CLUNYI REFORMMOZGALOM. A KELETI EGYHÁZSZAKADÁS (1054)

I. A clunyi reform

Európa többi országaival, főként azonban a német birodalommal ellentétben Dél-Franciaországban nem tudott az ún. saját egyház hatalma és berendezése teljes mértékben kibontakozni. A püspökök és apátok ugyan itt is a király vazallusai voltak, de nem rendelkeztek önálló felségjogokkal. Itt tehát az Egyház megőrizte relatív önállóságát az állammal szemben, és jobban látta az állam és Egyház szimbiózisának káros következményeit a vallásra nézve. Az Egyház belső megtisztulását és az állami ingerenciától való megszabadítását szem előtt tartó reform ezért itt vette kezdetét. A 10. század már felismerte, hogy az egyházi élet reformjának a kolostorok megrendszabályozásával kell megindulnia. 910 körül *Vilmos* aquitániai herceg a burgundiai (Lyontól északra) Clunyben egy reformkolostort alapított, amelynek teljes belső és külső függetlenségét, szabályalapítást, valamint *exemptiót* (mentességet a püspöki joghatóság alól, közvetlen Rómától való függést) biztosított. A kolostor csakhamar a bencés szabályok szigorú betartása, kemény aszkézisa és a liturgia különös ápolása jellemezte, és szent életű apátok vezetése alatt (*Berno* 909–927, *Odó* 927–942, *Majolus* 954–994, *Odó* 994–1048, *Hugó* 1049–1109) az egész európai szerzetességet befolyásolta. A clunyi reformmozgalom, amelynek a szabályai – *Consuetudines* – a további kolostoralapítások normái lettek, hihetetlen rövid idő alatt a kolostorok százait járta át, és ezek Clunyhez csatlakoztak. A 12. században a clunyi kolostorszövetséghez kb. 3000 szerzetesi közösség tartozott.

II. Egyéb kolostori reformok

953-ban Namur mellett *Brogne-i Gerhard* (†959) egy szintén híres és hatásos befolyású reformkolostort alapított. Ennél még nagyobb jelentőséget nyert *Vandière-i János* 933-as *gorze-i* (Lotharingia) alapítása, amely szigorú aszkézissel főleg a német kolostorokat – *Maximim* Trierben, *Emmeran* Regensburgban, *Szent Péter* Salzburgban, *Corvey*-ben, Fuldában stb. – befolyásolta. Kolostori reformcentrum keletkezett a Fekete-erdőben is. Itt a *hirsau* (Hirschau) apátság vezetésével kb. 1000 kolostor vette át a clunyi szabályokat (ifjabb clunyi reform!). A laikus testvérek (*fratres conversi*) intézménye is ekkor (?) honosodott meg. Itáliában új szerzetesrendek is keletkeztek: *Szent Romuáld* (†1027) alapította Camaldoliban az innét *kamaldulini* nevezett remeteéletű, bencésrokon szerzetesrendet, *Gualberti* *Szent János* (†1073) a tulajdonképpen szintén bencés szabályzatú *valamiro*sai rendet és *Szent Nilus* (†1005) a Róma melletti *Grottaferrata*-ban a görög szertartású *bazilita* rendet. A régi, jelentős német birodalmi kolostorok túlnyomó többsége azonban az antifeudális elégtelű clunyi reformot nem fogadta el. Ezek inkább az Ottó-féle birodalmi egyházhoz húztak, és a későbbi ún. *invesztitúraharc*ban is inkábbnyire a császár pártját fogták.

III. A reformmozgalom elterjedése

Az Egyház reformja nem kész programmal indult. Ez csak az idők folyamán jegecesedett ki a kolostorok megújulásával. A reform főleg a szabálytalanságokat igyekezett felszámolni, az elharapódzó simóniát, a papi házasságot (*nikolaitizmus*) és a laikusok által gyakorolt papi, főpapi beiktatást, az *invesztitúrát*. A *simónia*, egyházi javadalmak vásárlása az ún. sajtóegyház logikus következménye volt és már-már legális adónak számított, amit az újonnan kinevezett javadalmak a kegyúrnak tartozott fizetni. A *világi papság nősülése* (ezeket *nikolaitáknak* nevezték) is korábbi zsinatok (*Elvira* kb. 306, *Orléans*

538) ellenére általánossá vált. A milánói egyházmegyében pl. még a 11. században is kivételnek számított a nőtlen pap. Az investitúra pedig azt a látszatot keltette, mintha az egyházi hivatal az állami függvénye volna, hiszen a főkegyúr úgy rendelkezett a püspökségek, apátságok és kolostorok fölött, mint egyéb hűbéri birtokai felett.

A reformmozgalom legfontosabb szóvivője és elméleti harcosa a lotharingiai származású, radikális nézeteket hirdető *Humbert de Silva Candida* (†1061, *Adversus Simoniacos*) és *Damiani Szent Péter* (†1072) volt. Mindkettő mint a római Egyház kardinálisa, nemcsak az egyházi reformra, hanem annak politikájára is döntő befolyással volt.

IV. A reformmozgalom győzelme

Hogy a clunyi reformmozgalom Rómában diadalra jutott, főként II. és III. Henrik német császároknak volt köszönhető. A döntő fordulat 1044-ben következett be, amikor a Crescentiusok pártja a Tusculanumiak pártjához tartozó IX. Benedek pápát (1032–1044) elkergette, III. Szilveszter személyében ellenpápát választott, és a Rómába visszatérő Benedektől az Egyház és a reform megmentésére *Pierleoni János* archipresbiter a pápaságot megvásárolta (VI. Gergely). A segítségül hívott III. Henrik császár meg is jelent Itáliában, és 1046. március 20-án *Sutriban* egy zsinaton mind a három pápát megfosztotta méltóságától, és Suidger bambergi püspököt II. Kelemen néven (1046–1047) egyházfőnek választotta. Ennek halála után is német püspökök következtek Szent Péter trónján: II. Damasus (Poppo brixeni püspök, 1048), IX. Leó (Brunó touli püspök, 1049–1054) és II. Viktor (Gebhard eichstätti püspök, 1055–1057). A német pápák politikailag ugyan a császárt támogatták, nevük mégis reformprogramot jelentett, és rendkívüli erővel szorgalmazták az Egyház megújodását. Főként IX. Leó és II. Viktor pápák tettek sokat a simónia és a papi házasság ellen sorozatos zsinatok megrendezésével, és sok-

... liturgikus intézkedésekkel (II. Viktor Lyonban hat püspököt
... meg simónia miatt méltóságától).

A Szóiban tartott zsinat és a német pápák korszaka a császári
... tenőfokát, de annak fordulóját is jelentette. Várható volt,
... a reformeszme, amely éppen a császár segítségével hódí-
... meg a pápaságot, később majd az állami ingerencia ellen fog
... tálalni. Ez már II. Miklós (1058–1061) alatt éreztette hatását, aki az
... 1059-ben kiadott híres pápaválasztó dekrétumában ezt a jogot a
... kardinálisoknak biztosította, és a császárnak csupán a megerősítés
... tartotta fenn. II. Miklós és utóda, II. Sándor (1061–1073) alatt a
... pápaság politikailag is igyekezett magát függetleníteni a császár-
... tól, és a normannoknál, valamint a *pataria*-mozgalomban (itáliai
... reformmozgalom) szövetségeseket keresett.

III. A keleti egyházszakadás

... az egyházpolitikai, liturgikus, egyházfegyelmi és hitbéli szaka-
... dás, amely a Kelet és a Nyugat kereszténysége között már évszáz-
... adok óta tátongott, a középkor folyamán még mélyebbé vált (vö.
... Photiosz-féle szakadást fentebb). Az újabb feszültségre politikai
... adtak alkalmat, de tagadhatatlan, hogy a reform által szított
... nyugati egyházi öntudat is megtette a magáét. Amikor a norman-
... k a bizánci fennhatóság alá tartozó Dél-Itáliát megtámadták,
... Konstantin császár (Monomachos, 1042–1055) hajlandó volt IX. Leó
... pápával (1048–1054) szövetséget kötni. Az önérzetes és féltékeny
... Kallariosz Mihály (1043–1058) pátriárka azonban attól tartott, hogy
... győzelme esetén a pápa Dél-Itáliát joghatósága alá vonhatja, és
... ezért egyházi intézkedésekkel (latin kolostorok bezárásával, elvi tá-
... madásokkal stb.) a szövetséget megghiúsította. Leó pápa a szövetség
... megkötésére és a felmerült egyházi nézeteltérések elsimítására
... Humbert de Silva Candida kardinálist, Lotharingiai Frigyes kancellár-
... t és Pétert, Amalfi érsekét küldte Konstantinápolyba. A tárgyalá-
... sok eredménytelenül végződtek. A pátriárka a követeket még csak

fogadni sem volt hajlandó. Erre Humbert kardinális elvesztette az uralmát, a pátriárka ellen egy szenvedélyes támadóiratot szerkesztett, egy kiközösítő bullát írt és azt „videat Deus et iudicet” felkiáltással az orthodox papság tiltakozása közepette 1054. július 12-én Hagia Sophia főoltárára helyezte. Tettének helyessége máig vita tárgyát képezi, mert kétséges, hogy erre felhatalmazása volt; de amennyiben volt is, Leó pápa már április 19-én meghalt, és utódját még nem választották meg. VI. Pál pápa 1965. december 7-én ünnepélyesen visszavonta a kiközösítő bullát.

IRODALOM: I–IV. GUGGENBERGER, K.: *Die deutschen Päpste*, Köln 1916; SMITH, L. M.: *Cluny XI and XII Century*, London 1930; EVANS, J.: *Monastic Life at Cluny 910–1157*, Oxford 1951; BUCHE, A.: *La réforme grégorienne I–III.*, Leuven 1924–37; VALOUS, G. de: *Le monachisme clunisien origines au XVe siècle I–II.*, Párizs 1935; QUILICI, B.: *Giovanni Gualberto e la sua riforma monastica*, Firenze 1943; BLUME, O. J.: *St. Peter Damian*, Washington 1947; CHAGNY, A.: *Cluny et son empire*, Párizs 1949; HALLINGER, K.: *Gorze–Cluny I–II.*, Róma 1950–51; WERNER, E.: *Die gesellschaftlichen Grundlagen der Klosterreform im 11. Jahrhundert*, Berlin 1953; DRESSLER, F.: *Petrus Damian. Leben und Werk*, Róma 1954; TELLENBACH, G.: *Neue Forschungen über Cluny und die Cluniazenser*, Freiburg 1959; LECLERCQ, J.: *Saint Pierre Damien*, Róma 1960; LAMMA, P.: *Momenti di storiografia cluniese*, Róma 1961; HOFFMANN, H.: *Cluny und gregorianische Reform* (*Archiv für Kulturgeschichte* 45) 1963 (165–209); SACKUR, E.: *Die Cluniazenser I–II.*, Darmstadt 1965; DE VALOUS, G.: *Le monachisme clunisien des origines au XV. siècle I–II.*, Párizs 1970; HALLINGER-COWDREY H. E. J.: *Clunians and the Gregorian Reform*, Oxford 1970; RICHTER, H.: *Cluny*, Darmstadt 1975; PACAUT, M.: *L'ordre de Cluny*, Paris 1986; RACINET, Ph.: *Les maisons de l'ordre de Cluny au Moyen Age*, Bruxelles 1990; CANTARELLA, C. M.: *I monaci di Cluny*, Torino 1993. V. MICHEL, A.: *Humbertus Kerullarius I–II.*, Paderborn 1924–30; U6: *Die folgenschweren Ideen des Kardinal Humbert von Gregorians I* 1947, (65–92); U6: *Die Kaisermacht in der Ostkirche*, Darmstadt 1959; JUCÉ, M.: *Le schisme byzantin*, Párizs 1941; BRATSIOTIS, P.: *Die orthodoxe Kirche in griechischer Sicht I–II.*, Stuttgart 1960; LAUDAGE, J.: *Priesterbild und Reformpapsttum im 11. Jahrhundert*, Köln 1989; PERC, V.: *La pentarchia. Istituzione ecclesiale e teoria canonico-teologica*, Róma 1988.